

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**ЖИВОТ И ДЕЛО АКАДЕМИКА
БОГУМИЛА ХРАБАКА**
Међународни тематски зборник

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2011.

САДРЖАЈ

Предговор	9
Академик Зоран М. Лакић Академик Богумил Храбак (1927-2010)	15
Будимир Р. Алексић Однос Призренске лиге према Црној Гори по тумачењу Богумила Храбака	23
Стефан И. Анчев Југославско - албанско - бугарските одношения след Втората световна война	37
Марко П. Атлагић Племство и грбови у дјелима Богумила Храбака с посебним освртом на породице Брњаковић и Смиљанић	57
Ivan I. Balta Hrabakovi uzroci radikalizacije seljaštva u Slavoniji 1919. i 1920. godine	71
Иван М. Башчаревић Привреда на Косову и Метохији у делу академика Богумила Храбака	89
Душан М. Берић Слика велике источне кризе 1875-1878. у делу Богумила Храбака	111
Владан А. Виријевић Богумил Храбак на Сеоским данима Сретена Вукосављевића	121
Ђорђе Н. Ђекић Гусари (пирати) у средњем веку у делу Богумила Храбака ..	137
Смиљана Д. Ђуровић Богумил Храбак - један од оснивача историографске школе савремене историје Југославије настале у одељењу за историјске науке института друштвених наука и Институту за савремену историју у Београду у другој половини 20. века	157

- Далибор М. Елезовић**
 Рецепција нововековне историје Никшића (Прилог
 разумевању и тумачењу монографије Никшић
 до почетка XIX века Богумила Храбака)..... 175
- Божидар В. Зарковић**
 Градска Насеља средњег века у делу Богумила Храбака 187
- Milka P. Zdraveva**
 Iz istorije Makedonije u 19. i početkom 20. века
 po istraživanjima akademika Bogumila Hrabaka..... 203
- Момчило Ж. Исић**
 Богумил Храбак о Старој Рашкој у Краљевини Југославији... 215
- Десанка Д. Ковачевић-Којић**
 Племенити и обојени метали
 у радовима Богумила Храбака..... 235
- Драги Р. Маликовић**
 Богумил Храбак о односима Дубровника
 и италијанских република од XV до XVIII века 243
- Марица Д. Маловић-Ђукић**
 Влашке скупине у источној Херцеговини (данас Црној Гори)
 с посебним освртом на Влахе Дробњаке, Бањане,
 Риђане и Влахе Пиве у делу Богумила Храбака..... 265
- Саша М. Марковић**
 Истраживачки домети професора Храбака
 о политичкој историји Војводине 1918-1929. 277
- Никола Ј. Маројевић**
 Храбаково расвјетљавање положаја
 католика у Србији од 15. до 17. века 293
- Милош М. Марсенић**
 Јевреји у научном делу Богумила Храбака..... 305
- Снежана М. Миливојевић**
 Студије Богумила Храбака о стварању
 арбанства и арбанашке државе..... 327
- Јасна Љ. Парлић Божовић, Бранко Р. Јовановић**
 Педагошки аспект посматрања васпитне интенције

у Арбанашкој студији Богумила Храбака.....	337
Радмило Б. Пекић	
Трагом Богумила Храбака - власи Предојевићи	349
Радивој Ђ. Радић	
Цариград или Станбол? (Престоница на Босфору у старим српским родословима, летописима, записима и натписима XV-XIX века)	377
Александар П. Растовић	
Британска политика на Балкану у радовима Богумила Храбака	399
Глигор М. Самарџић	
Требиње са околином у радовима Богумила Храбака.....	413
Живко Д. Секулић	
Академик Богумил Храбак и Бања Лука	443
Аранђел Ј. Смиљанић	
„Смиљанићи, од Задра соколи“ у научном опусу Богумила Храбака и попис Лике и Крбаве 1712. године.....	479
Саша Д. Станојевић	
Делатност дубровачких трговаца и њихове насеобине у јужној Србији у научноистраживачком опусу Богумила Храбака.....	489
Ђуро Т. Тошић	
Требињски кнез Куђелица (мит или истина).....	501
Раденко Љ. Шћекић	
Богумил Храбак на страницама „Историјских записа“	511
Wojciech S. Szczepański	
Bogumil Hrabak (1927-2010) poznavalac istorije kosovskog vilajeta.....	529
Урош В. Шуваковић	
Партијско-политички живот на Косову и Метохији између два светска рата у научном делу академика Богумила Храбака	541

Милојица М. Шутовић

О једном „превиду“ Богумила Храбака 581

Радмило Б. Пекић

Библиографија академика Богумила Храбака 605

АЛЕКСАНДАР П. РАСТОВИЋ¹

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Ниш (Србија)

БРИТАНСКА ПОЛИТИКА НА БАЛКАНУ У РАДОВИМА БОГУМИЛА ХРАБАКА

У раду се анализирају они радови професора Богумила Храбака у којима се бавио проблематиком британске политике на Балкану у другој половини 19. и у 20. веку. На основу проучавања неколико десетина научних чланака може се закључити да је посебна сфера његовог интересовања била однос званичног Лондона према статусу Босне и Херцеговине на Берлинском конгресу и после његовог завршетка, положај Новопазарског санџака, као и став према формирању и деловању Призренске лиге. Велику пажњу професор Храбак је поклонио истраживању односа Велике Британије према настанку албанске државе 1912-1913. године и њених граница.

Кључне речи: Британска политика, Балкан, радови Богумила Храбака.

У свом плодном и више деценијском научноистраживачком раду професор Богумил Храбак се у више десетина радова директно или индиректно бавио и проучавањем британске политике на Балкану у другој половини 19. и током 20. веку. Посебна сфера његових интересовања обухватала је истраживање улоге званичне британске политике у поседовању Босне и Херцеговине и Новопазарског санџака на Берлинском конгресу, али и однос владе и Форин офиса према формирању и деловању Призренске лиге, с посебним освртом на извештаје енглеских дипломата са Балкана о активностима овог покрета Албанаца. У једном

1. sa2069@eunet.rs

броју радова је на основу бројне грађе обрадио и улогу британске дипломатије у настанку албанске државе и одређивању њених источних граница, али и став Лондона према Бугарској у Првом светском рату. Коначно, веома је занимљив и његов чланак о деловању британских војних мисија и командоса у Албанији, на Косову и Метохији и у Македонији крајем Другог светског рата.

Једно од најважнијих питања које је заокупљало пажњу у његовим радовима о британској балканској политици представљао је однос њене званичне политике према Источном питању током 1875–1878. године, односно став према статусу Босне и Херцеговине и војним гарнизонима у Новопазарском санџаку. Ово несумњиво врло замршено војно-политичко питање је обрадио у поглављу „Енглеска према Призренској лиги, поседовању Босне и Херцеговине и постављању гарнизона у Новопазарском санџаку” (стр. 84–104), које се налази у оквиру занимљиве монографије *Призренска арбанашка лига 1878–1881*, објављене 1998. године.

Анализирајући ово питање, пошао је од добро познате тезе о туркофилској политици Велике Британије и њеног премијера Дизрелија током Источне кризе, напомињући да је крајем 1875. године, када је криза већ узела маха, Енглеска предлагала Порти да Босни и Херцеговини дâ аутономију.² С друге стране, британска штампа је износила предлог да групе великих сила заједнички уђу у Херцеговину и запоседну тамошње градове, као и да Босна и Херцеговина постане вазална држава којом би као владар управљао један хришћански принц. Храбак у овом раду износи тачну тезу да је доласком Виљема Еверта Гледстона на чело британске владе у неку руку промењен однос Лондона према Цариграду. И док је његов претходник био за безусловну подршку Турској без наметања било каквих реформи, Гледстон је био флексибилнији и исказивао је разумевања за захтеве балканских Словена, којима је требало дозволити или стицање независности или давање широке аутономије у оквиру Турског царства.³

У односу према будућем статусу Босне и Херцеговине напоменуо је да је британска влада и пре Берлинског конгреса у више наврата позивала Беч да изврши окупацију те две турске покрајине, јер је у неколико прилика показала да „може да уједини становништво различитог порекла и конфесија”.⁴ Такође, истакао је и велику осетљивост лорда Созберија, шефа Форин офиса, према интересима Беча, који је наредио који су избили у Босни повезивао са панславистичком агитацијом. Иначе,

2. Б. Храбак, *Призренска арбанашка лига 1878–1881* (Београд: Графомарк, 1998), 84.

3. Исто, стр. 85, А. Раствојић, *Велика Бришанија и Србија 1878–1889* (Београд: Службени лист СРЈ, Историјски институт САНУ, 2000), 18.

4. Б. Храбак, *Призренска арбанашка лига*, 89.

опседнутост панславизмом је једна од константи британске политике према балканским државама скоро током читавог 19. века и његово праћење и спречавање је била једна од основних обавеза британских дипломатских представника на Балкану.⁵ Аутор напомиње да су аустријску окупацију Босне и Херцеговине подржавали и угледни британски листови Стандард и Морнинг Пост.

У овом раду су детаљно изложени и дипломатски напори Форин офиса, али и других великих сила да се Порта и султан лично увере да је у најбољем интересу Турске да се сагласи са окупацијом Босне и Херцеговине, јер је то једини начин да се тамо поврати мир и спрече нереди. Наредних недеља турски султан је безуспешно покушавао да се нагоди са Енглезима око формулације у оквиру Конвенције да је окупација провизорни чин и да Беч јасно призна његова права на та подручја. Храбак подвлачи и да је Портино отезање око закључивања конвенције узроковано њеним страхом од могућег упада аустријских трупа на просторе Новопазарског санџака. Застој у турско-аустријским преговорима око Босне и Херцеговине је због питања Новопазарског санџака трајао све до краја 1878. године. Порта је, закључује аутор, била спремна да иде толико далеко да предложи склапање Конвенције са Бечом у којој су се предлагале клаузуле о заједничком поседују Новопазарског санџака и привременој окупацији Босне и Херцеговине. До коначног потписивања конвенције између Порте и Беча дошло је ипак тек крајем априла 1879. године. Храбаков закључак је да је велику улогу у догађајима око склапања Конвенције имала британска дипломатија.

Кључно место у истраживању професора Храбака о односу Велике Британије према Балкану представља њен став према формирању и деловању Конгре или Призренске лиге, те најзначајније институције и организације албанског националног покрета чији је циљ био ослобођење и уједињење свих Албанаца у једну националну државу. О Призренској лиги је писао у дугом временском распону и објавио велики број студија и радова. Британску политику према лиги најопширније је изложио у три своја чланка.

Први велики текст у коме је расветлио однос Лондона према Лиги је објавио 1978. године у „Балканици“ под насловом *Први извештаји дилломаџа великих сила о Призренској лиги* (стр. 235–289). Објашњавајући историјат настанка Конгре, навео је веома занимљив меморандум Пашка Васе, чиновника Порте упућен британској амбасади у Цариграду против одлука Санстефанског мира. У овом документу је видео клицу настанка Призренске лиге. Иначе, у меморандуму се изражавало гледиште угледних албанских интелектуалаца из Цариграда

5. А. Растовић, *Велика Британија и Србија 1878–1889*, 53.

око будућег политичко-државног организовања Албанаца. Албански интелектуалци су се противили било каквом укључивању њихових сународника у састав Црне Горе или било које друге суседне словенске државе и захтевали добијање аутономије. У случају да до тога не дође, предлагали су да се албански национални корпус припоји некој великој европској држави, али никако не би смео да буде потчињен некој од малих словенских држава.⁶

Комешања и свађе међу лигиним првацима у Призрену током јесени 1878. године заинтересовали су све дипломатске представнике на Балкану, а нарочито су те догађаје помно пратиле британске дипломате. Храбак у овом чланку наводи неколико карактеристичних извештаја Кирби Грина, конзула у Скадру, о том питању. Грин је иначе веома често обавештавао своје надређене о деловању ове организације. Према његовим информацијама, од краја септембра 1878. настала су велика размимоилажења међу градовима и срезовима око Призрена. Комитет Лиге преселио је своје седиште у Пећ, правдајући тај потез тиме да би био ближе црногорској и босанској граници. Међутим, прави разлог је био тај што Призрен није желео да прихвати курс насиља који је заговарао комитет Лиге. С друге стране, чланови комитета су отворено претили Призренцима да ће бити нападнути и кажњени ако и даље остану инертни у погледу решавања националног питања својих сународника. Кирби Грин износи свој закључак да се активност Лиге везује за албанске крајеве који по одлукама конгреса у Берлину треба да припадну Црној Гори, али не и на друге албанске области.

О великом расцепу међу члановима комитета и поткомитета Грин је извештавао и током октобра исте године. Уочио је да су локалне љубоморе и личне амбиције ослабиле национални курс Лиге, али да она и даље има утицаја и да може да изврши жесток отпор против сваке мере која се представља као супротна арбанашким интересима.⁷ Занимљиво је да је британски конзул у Лариси тих месеци сигнализирао да постоје елементи непослушности у појединим албанским војним јединицама у Епиру и Тесалији. Упозоравао је и да њихову узнемиреност због дешавања у Босни покушавају да искористе лигини емисари који их наговарају на дезертерство и прикључење Конгри. Тако је, на пример, из Епира побегло сто тридесет војника, а из Ларисе двадесет.

У већ поменутом раду *Енглеска према Призренској лиги и њеном деловању у Босни и Херцеговини и Новојазарској санџаку* је такође на основу богате дипломатске грађе британске провенијенције из конзулата у Призрену, Скадру и Превези објаснио однос Форин офиса према фор-

6. Б. Храбак, „Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги“, *Balkanica*, IX (1978): 238–239.

7. Исто, 285.

мирању ове организације Албанаца. На основу њихових извештаја, али и друге архивске грађе, аутор изводи закључак да су од јануара до јула 1878. године по Битољском и Косовском вилајету крстариле бројне веома добро организоване групе Албанаца које су међу тамошњим становништвом агитовале у прилог стварања Албанске лиге. Он такође подвлачи да су тим напорима да се створи лига значајну потпору дали „извесни Енглези који су долазили на Косово, снабдевали Албанце новцем, подстичући их да се организују против Србије и Црне Горе. Иначе, исто мишљење је заступао и Јован Хаџи Васиљевић.⁸ Храбак у вези са подршком Лиги која је стизала од Енглеза наводи и податке које је о овом питању изнео академик Михаило Војводић у раду *Берлински конгрес и Призренска лига*. Тако је, на пример, Илија Ставрић управитељ Призренске богословије априла 1878. известио Београд да су у пролеће те године у Пећ и Призрен долазиле извесне британске дипломате из Цариграда и Сарајева, сусретале се са тамошњим албанским вођама и нудиле новац.⁹ У прилог британске помоћи стварању Лиге, наводи и речи арбанашког ајана из Пећи Мула Зеке који је уверавао своје сународнике да „има енглеске гаранције да ће добити новац и све остало да би се задовољиле ратне потребе чим Албанци устану на оружје и завладају Косовом“.¹⁰

Карактеристичан је и извештај о анархији на простору Косовског вилајета и формирању Конгре, а који је Кирби Грин упутио у Лондон марта 1878. године. Конзул пише да је у Митровици, Подримљу и на Косову владала најнеконтролисанија анархија, зато што Порта сматра да јој је у интересу да тако буде и да је недавно образована Лига угрозила Призрен нападом. Исти дипломата цитира писање италијанских, немачких, француских и британских листова који су износили оцене да Лига располаже са сто шездесет хиљада бораца.¹¹ Необичан закључак о Лиги, Кирби Грин је изнео крајем септембра исте године и он је гласио да је њен настанак везан за реакцију Албанаца на територијалне уступке њихових области који су на Берлинском конгресу учињени Црној Гори. Такав закључак о Лиги је био веома беневољентан и помало наиван. Иначе, овај дипломата је средином новембра исте године разговарао са неколико чланова Лиге у Скадру који су изнели похвале на рачун Енглеза и изразили наду да ће Велика Британија стати иза Лиге и повести је.

8. Ј. Хаџи-Васиљевић, *Арбанашка лига: арнауџска конгрета и српски народ у шурском царству 1878-1882* (Београд: Штампарија Србија, 1909), 45-46.

9. М. Војводић, „Берлински конгрес и Призренска лига“, *Историјски гласник*, бр. 1-2/1989 (1989): 6-7.

10. Б. Храбак, *Призренска арбанашка лига*, 86.

11. Исто

Професор Храбак је цитирао и важне извештаје енглеског конзула у Призрену о активностима Призренске лиге током 1879. и 1880. године, као и писма Алвареза, чиновника британског конзулата у Скадру, који је на основу боравка у Косовском вилајету тврдио да се чланови Лиге више залажу за боље односе према домаћим српским сељацима него турске власти (пример Вучитрна), јер спречавају пљачку мухаџира и отимање стоке и хране.

Коначно, у овом чланку поново је дао детаљан извештај и мишљење Кирби Грина о Албанској лиги. Овај британски дипломата који је све време помагао њене активности у Скадру, понавља свој раније изнети став да је Лига настала као реакција на уступање албанских територија Црној Гори на Берлинском конгресу и да иза ње стоји Порта која је преко ње требало да плаши Европу. Међутим, он негира њено деловање на територији Албаније. Такође, прави разлику између појаве Лиге у брдима, односно на црногорској граници која је деловала самостално и била против укључивања албанских територија у састав независне Црне Горе од Албанске лиге која је деловала у Призрену и била под утицајем Портиних службеника. Његов закључак је гласио: „Арбанашка лига је у ствари звучно име које је Порта користила са знатном коришћу и вештином и она нема друге снаге или виталности до оне која произилази из саме владе. Арбанашки комитети, напротив постоје, али никад нису имали за циљ да раде преко својих ограничених сфера. То се доказало у Гусињу и Плаву, као и овде у Скадру, а кад се буде морала да преда територија Грчкој, вероватно ће се видети да и Епир има свој комитет који може да извесно врши опструкцију ма шта да одлуче силе, па чак и оно што је турска влада лојално прихватила, али неће бити истовременог устанка свих делова арбанашког народа као што је то наговештавао израз Арбанашка лига.” Из изнетог се поново види умањивање опасности које је са собом носило деловање Лиге а коју је упорно Кирби Грин смањивао или релативизовао. Коначан закључак професора Храбака изнет у овом чланку о Лиги био је да су се Енглези мешали у њено формирање и давали подршку њеном деловању.

У поглављу своје монографије о Призренској арбанашкој лиги коју је насловио *Арбанаси кайолици и Призренска лига (1878-1881)* Храбак се на неколико места осврће на извештај британских дипломата о односу Албанаца католика и представника Албанске лиге. Овде аутор наводи како је већ више пута поменути конзул Кирби обавестио Лондон да су представници средишњег комитета Лиге из Призрена у јесен 1878. издали налог својим локалним представницима у Скадру да воде рачуна о

безбедности хришћана и странаца, али и да истовремено буду спремни да предузму најодлучнију акцију за опште добро.¹²

Говорећи о односу римокатолика и муслимана у Скадарском вилајету, аутор је поново цитирао део извештаја Грина у коме провејавају његове симпатије за муслимане наспрам католика. Грин иако признаје да су у Скадарском вилајету римокатолици прогресиван елемент који држи доминантне и стратегијске позиције, ипак сматра да би, пошто су муслимани највећи земљопоседници и у градовима чине већину радне снаге, било погрешно да им се да подређени ранг у администрацији. Ипак, имао је решење и за римокатолике и у том смислу је предлагао да буду доведени у чвршћу везу са централном администрацијом, тако што би се именовао један хришћанин за кајмакама са седиштем у Тузима. Аутор у овом поглављу своје књиге о Лиги одбацује и тезу да су Албанци католици из северне Албаније били ударна песница Лиге. Он је сматрао да су они имали своја решења за албанско питање која нису била компатибилна са напорима Лиге која је била изразито муслиманска организација.¹³

Косово и Метохија је једно од питања које је посебно заокупљало пажњу професора Храбака. Ово питање је посматрао кроз призму односа великих сила према том простору, а посебно се осврнуо на однос британске владе према косовском проблему у предвечерје и током Берлинског конгреса. Британску политику према Косову и Метохији објаснио је у тексту *Велике силе и њихово подручје Косова и Метохије 1876-1878. године* (стр. 161-177), штампаном 1991. године у часопису „Баштина“. Полазећи од става Бенјамина Дизраелија, да Турску треба очувати као сигурну баријеру руском ширењу, аутор наводи да је туркофилски оријентисани Хенри Лајард, британски амбасадор у Цариграду, пред сазивање Берлинског конгреса подржао план великог везира да Аустрија за извесне уступке у Босни и Херцеговини спречи ширење Србије и Црне Горе према Албанији и Косову.¹⁴ У наставку овог рада Храбак цитира писање аустријског конзула у Призрену о улози Велике Британије у формирању Призренске лиге. Иако признаје да је лига изникла из народа, аустријски дипломата закључује да је импулс за њен настанак потекао од конзула Кирби Грина у случају да дође до рата са Русима.¹⁵ Такође, у раду се анализирао и понашање британске делегације на Берлинском конгресу у вези са одређивањем будућих јужних граница независне Србије. Храбак наводи да су енглески делегати подржавали

12. Б. Храбак, *Арбанаси католици и Призренска лига (1878-1881)*, у *Призренска арбанашка лига*, 195.

13. Исто, 226.

14. Исто, *Велике силе и њихово подручје Косова и Метохије 1876-1878. године*, Баштина 1 (1991): 172.

15. Исто

своје турске колеге у залагањима да се Србији одузме цео врањски округ са самим градом Врањем и пола лесковачког округа.

Још један важан сегмент британске политике према Балкану Богумил Храбак је детаљно обрадио. Реч је о политици британске владе према северним, односно источним границама Албаније на Лондонској конференцији 1912–1913. године и изласку Србије на Јадранско море. О томе је објавио велики чланак у „Историјским записима“ 1986. године под насловом *Британска дипломатија о разграничењу северне Албаније* (стр. 11–71). Добро је познато да је важну улогу у формирању албанске државе на Лондонској конференцији одиграла поред аустријске и британска дипломатија и њен министар спољних послова Едвард Греј. Такође, значајан допринос одређивању северноисточних албанских граница и спречавању изласка српске државе на Јадран припада званичном Лондону. Овде треба напоменути да је Велика Британија на Мировној конференцији водила двоструку политику према Србији, што се показало управо на примеру утврђивања источних албанских граница и њеном праву на једну луку на Јадранском мору.¹⁶

Храбак у свом чланку о питању албанских граница који по својој обимности може да представља омању студију напомиње да су се европске дипломате чак осам месеци бавили питањем разграничења северне Албаније и да су се те границе директно тичале и Краљевине Србије, која је такође била заинтересована за те просторе, о чему је српска влада преко свог отправника послова у Лондону Славка Грујића обавестила Греја већ почетком новембра 1912. И том приликом, као и у каснијим разговорима британски шеф дипломатије је исказао свој амбивалентан однос према српским захтевима. Начелно је подржавао Србију у њеним територијалним аспирацијама, а суштински је био свестан да ће се то веома тешко остварити због познатог одбојног става аустријске дипломатије по том и свим осталим питањима који се тичу интереса Србије.

На страницама овог рада аутор је анализирао британску политику по овом питању на основу бројне дипломатске грађе. У том смислу изнео је занимљива размишљања Ралфа Пеџета, британског посланика у Београду, који је саставио својеврсни попис свих размимоилажења између Беча и Београда по питању Албаније. Тако су по њему Аустријанци тврдили да Албанци желе аутономију, да у Албанији нема Срба и да зато нема разлога да се Србима уступе те територије, да је мото „даље руке од Албаније“ већ дуже време основица аустријске и италијанске спољне политике, да Србија није способна да управља Албанијом, јер би под њеном влашћу она постала извор сукоба. У Бечу се сматрало и да

16. А. Растовић, *Велика Британија и Србија 1903–1914* (Београд: Чигоја штампа, 2005), 173.

би, пошто је Србија под утицајем Русије, давање Београду једне јадранске луке представљало директну опасност по аустријске интересе и да јој зато Јадранска лука није потребна.

Насупрот томе, у Београду се тврдило да Србија по ратном праву има могућност да узме било који део турске територије, да пошто Турска фактички више нема власт над својим европским територијама, онда аустроугарско-италијански аранжман по питању Албаније не важи. Такође, сматрало се да Албанци нису сами способни да управљају собом и у случају да се Албанији да аутономија, она ће потпасти под утицајем Аустрије. На тај начин створиће се један центар из кога ће се пропагирати мржња према Србији. Одбацивала се и оптужба да је Београд под утицајем Руса, а за новац и животе које је уложила има право на своје плодове победе. За Србију је од велике важности било добијање једне јадранске луке јер јој је пут до Егејског мора у том тренутку био затворен територијом која је припадала њеним савезницима.¹⁷ Занимљиво је да се и Пецет слагао са аустријским гледиштем да Србији није потребан посебан излаз на Јадран, јер она своје економске интересе може да задовољи преко луке Солун.

Свака страна је рачунала да ће ратом живаца остварити своје интересе. После вишемесечног надмудривања, захваљујући опет комбинацијама Едварда Греја, нађена је компромисна формула која је суштински била неостварива. Према усвојеном решењу Србија је требало да добије трговински излаз на море међународном железничком пругом преко једног слободног и неутралног пристаништа.¹⁸ Такво решење велике силе су донеле на првој пленарној сесији конференције амбасадора великих сила одржаној 17. децембра 1912. године када је донета одлука и о формирању аутономне албанске државе и начелно договорено њено разграничење, и то на северу са Црном Гором, а на југу са Грчком.¹⁹ Тиме су разбијене српске илузије о територијалном изласку на Јадранско море, а остварено оно што је Греј већ раније предложио свом руском колеги Сазонову. Као прагматични политичар, схватајући да је Србија изгубила излаз на море, Никола Пашић је послао 19. децембра нову инструкцију у којој је наложио Стојану Новаковићу да „пошто су се велике силе сложиле да образују аутономну Албанију и Србији дају слободно пристаниште на мору преко српске територије, де-

17. Б. Храбак, „Британска дипломатија о разграничењу северне Албаније“, Историјски записи, година XXXIX (LIX) 4 (1986): 19.

18. А. Растовић, *Велика Британија и Србија 1903-1914*, 172.

19. B. D, vol. IX, part II, N° 391, E. Grey to F. Cartwright, December 17, 1912, 292-293.

легати треба да се усредсреде на добијање што веће територије, то јест да Албанија буде што ужа”.²⁰

Питање источних албанских граница за Србију је постало много важније од изласка на море и српска дипломатија и Никола Пашић су уложили све своје снаге како би Србија у тој расподели карата добила што боље позиције. Копља су се ломила око Скадра, Пећи, Призрена, Ђаковице и Дебра. Храбак наводи да је Едвард Греј био спреман да прихвати решење по коме би Скадар ушао у састав Албаније, али не и Ђаковица и Дебар. На седници амбасадора Лондонске мировне конференције био је чак расположен за компромис, то јест нагињао је решењу да се Србији дају накнаде на источној албанској граници.²¹ У дипломатској игри која је уследила остали су спорни Скадар и Ђаковица, пошто је аустријска страна претходно допуштала могућност да Пећ и Призрен припадну Србији. Изношењем бројних докумената о активности Едварда Греја по овом питању професор Храбак је показао интерес шефа Форин офиса да се ово компликовано питање реши. Греј је прибегавао свом добро опробаном еквилибристичком методу. Мислио је да ако Аустрија одустане по питању Ђаковице и Дебра, онда би Русија требало да одустане од подршке да Скадар припадне Црној Гори. Сматрао је да је Скадар много важнији за Албанију од Ђаковице, то јест да би руски уступак био далеко већи него аустријски.²² Све у свему, таква шема би значила решење проблема и избегавање рата. Коначно, после више месеци неизвесности Србија је остварила своје захтеве и добила поред Пећи и Призрена и Дебар и Ђаковицу. О новим источним границама Албаније Николу Пашића и српску владу је 28. марта 1913. известио Миленко Веснић.²³

Британску политику према Бугарској у Првом светском рату Храбак је расветлио у монографији *Силе Анџанџе и Сједињене Америчке Државе према Буџарској 1915-1918*, објављеној у Врању 1990. године. Полазећи од тезе да је бугарофилство почетком Првог светског рата било најизраженије управо у Великој Британији, он то објашњава економским разлозима, али и стратешким интересима, јер је помоћу Бугара требало потиснути руске аспирације на Цариград и њен излазак на топла мора. Бугари су Енглезима могли да послуже и у операцијама на Дарданелима. У том смислу су и оклевали да својим трупима у Македонији дају налог да уђу у борбе са Бугарима. Лорд Кичинер, британски

20. АС, МИДС, ПО, 1913, Ф - Анекс, Д - Лондонска конференција 1912-1913, Пов. бр. 26, Н. Пашић - Посланству Србије у Великој Британији, 6. /19. XII 1912.

21. В. D, vol. IX, part II, N° 548, E. Grey to G. Buchanan, January 23, 1913, 440-441, Б. Храбак, *Бриџанска дипломатија о разграничењу северне Албаније*, 38.

22. В. D, vol. IX, part II, N° 664, E. Grey to E. Goschen, February 28, 1913, 543, В. D, vol. IX, part II, N° 665, E. Grey to G. Buchanan, February 28, 1913, 544-545.

23. АС, МИДС, ПО 1913, Ф - V, Д - III, Пов. бр. 1200, М. Веснић - МИД-у, 15. /28. III 1913.

министар рата је био ватрени заступник тезе да треба напустити македонско ратиште.²⁴ Пробне сигнале у циљу склапања мира са Бугарима Енглези су лансирали преко Американке Ваг јуна 1916. Аутор чланка закључује да је Велика Британија свој помирљив став према Бугарској изменила тек у лето 1918, када на чело владе у Софији долази Малинов у уверењу да ће спољну политику земље и даље водити цар Фердинанд.

Широк спектар Храбакових проучавања обухватио је и истраживање активности британске обавештајне службе на просторима Албаније, Косова и Метохије и Македоније током Другог светског рата, о чему је писао у занимљивом тексту *Британске војне мисије и командоси у Албанији, на Космету и Дебру 1943-1944. године* (стр. 13-38), објављеном у Приштини 1993. године. Истражујући мемоаре Енвера Хоџе, документе британске обавештајне службе и материјале југословенског партизанског покрета, у овом раду је изнео тезу да је британска обавештајно-диверзантска организација марта 1940. припремила план за изазивање побуна на територији Албаније преко три организације. Једном од њих која је требало да подстакне немире у северној Албанији руководио је масон Јован Ђоновић, бивши посланик Краљевине Југославије у Тирани, другу је предводио Гани-Бег Криезиу из Метохије, а трећу одбегли албански пуковник Кокоши.²⁵ Након што је на првој конференцији у Квебеку августа 1943. одбијен Черчиллов план о савезничком искрцавању у Грчку, Албанију и Истру, активности Британаца су се ограничиле на деловање њених војних мисија које су имале информативно политичке задатке. Преко њих на терен су слати одећа, новац и делимично храна, лекови и оружје.

Храбак тврди да су Британци уместо десантних јединица у Албанију поред наведене помоћи још од пролећа 1943. почели да шаљу једног или више официра за везу и шпијунажу и до краја те године на простору Албаније, Грчке и Југославије било их је осамдесет.²⁶ Први Британац који је слетео на просторе Албаније у област Ђирокастра био је мајор Бил Маклејн који је дошао у контакт са представницима албанског партизанског покрета. Другу велику мисију у области Биза у средишњој Албанији предводио је бригадни генерал Дејвис. Његова заслуга односила се на извештај вишој команди да се у Албанији против Немаца боје једино партизани.

Што се тиче простора Македоније и Косова и Метохије по истраживањима аутора овог рада, британска војна мисија се прво искрцала на

24. В. Храбак, *Sile antante i Sjedinjene Americke Drzave prema Bugarskoj 1915-1918* (Vranje: Narodni muzej, 1990), 324.

25. Исти, „Британске војне мисије и командоси у Албанији, на Космету и Дебру 1943-1944. године,” Зборник радова Филозофског факултета у Приштини, бр 21-22. (1993):13.

26. Исто, 17.

подручју Дебра почетком новембра 1943, а затим једна војнообавештајна посада је доспела и у област Ђаковице. То је време када су припадници Косовског партизанског покрета добили нешто оружја које су избацили британски авиони, а међу њих су дошла и два британска официра са радио-станицом.²⁷

Несумњив је допринос професора Богумила Храбака истраживању британске политике према Балкану, а нарочито у проучавању односа званичног Лондона према Босни и Херцеговини, Новопазарском санџаку, Призренској лиги и ставу према Албанцима и Србима у Косовском вилајету од завршетка Берлинског конгреса до краја балканских ратова. Својим бројним архивским истраживањима и обиљем дипломатско-конзуларне грађе која је захваљујући његовој марљивости угледала светлост дана, оставио је добар путоказ наредним генерацијама историчара у истраживањима политике Велике Британије према Балканском полуострву током 19. и 20. века.

ЛИТЕРАТУРА

- Војводић, Михаило. „Берлински конгрес и Призренска лига“, *Историјски гласник*, бр. 1-2/1989, Београд, 1989, 1-23.
- Растовић, Александар. *Велика Британија и Србија 1878-1889*, Београд, 2000.
- Растовић, Александар. *Велика Британија и Србија 1903-1914*, Београд, 2005.
- Хаџи-Васиљевић, Јован. *Арбанашка лига*, Београд, 1909.
- Храбак, Богумил. „Британске војне мисије и командоси у Албанији, на Космету и Дебру 1943-1944. године“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, бр. 21-22, Приштина, 1993, 13-38.
- Храбак, Богумил. „Британска дипломатија о разграничењу северне Албаније“, *Историјски записи*, година XXXIX (LIX), 4, Титоград, 1986, 11-73.
- Храбак, Богумил. *Велике силе и подручје Косова и Метохије 1876-1878. године*, Баштина 1, Приштина, 1991, 161-178.
- Храбак, Богумил. *Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги*, *Balkanica IX*, Београд, 1978, 235-291.
- Храбак, Богумил. *Призренска арбанашка лига 1878-1881*, Београд, 1998.
- Hrabak, Bogumil. *Sile antante i Sjedinjene Američke Države prema Bugarskoj 1915-1918*, Vranje, 1990.

ИЗВОРИ

- АС, МИДС, ПО, 1913, Ф - Анекс, Д - Лондонска конференција 1912-1913, Пов. бр. 26, Н. Пашић - Посланству Србије у Великој Британији, 6. /19. XII 1912.

27. Исто, 31.

АС, МИДС, ПО 1913, Ф-V, Д - III, Пов. бр. 1200, М. Веснић - МИД-у, 15. /28. III 1913.

B. D, vol. IX, part II, N° 391, E. Grey to F. Cartwright, December 17, 1912, 292-293.

B. D, vol. IX, part II, N° 548, E. Grey to G. Buchanan, January 23, 1913, 440-441.

B. D, vol. IX, part II, N° 664, E. Grey to E. Goschen, February 28, 1913, 543.

B. D, vol. IX, part II, N° 665, E. Grey to G. Buchanan, February 28, 1913, 544-545.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.1:929 Храбак Б.(082)
94(497)(082)

ЖИВОТ и дело академика Богумила Храбака : међународни тематски зборник / [уредили и приредили Драги Маликовић, Марко Атлагић, Далибор Елезовић]. - Косовска Митровица : Филозофски факултет, 2011 (Београд : Чигоја штампа). - 654 стр. : слика Б. Храбака ; 24 cm

Текст ћир. и лат. - На врху насл. стр.: Универзитет у Приштини. - Према Предговору, зборник садржи радове са истоименог међународног научног скупа одржаног од 6. до 8. октобра 2011. год. - "Овај Зборник је резултат рада на пројекту 'Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција[...]' --> импресум. - Тираж 300. - Стр. 9-10: Предговор / Драги Маликовић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова. - Summaries.

ISBN 978-86-80273-68-6

а) Храбак, Богумил (1927-2010) - Зборници
б) Балканске државе - Историја - Зборници
COBISS.SR-ID 188528140